

Phan Trường Nghị

BÊN BỜ SÔNG CÔN

NHỮNG CÔ GÁI Ở CHỢ HÀ RIÊU

Chợ Hà Riêu (Hà Rêu) thuộc thôn Tiên Thuận, xã Tây Thuận, huyện Tây Sơn, Bình Định. Nó không có lịch sử lâu đời, không như chợ Hà Nhung ở Hữu Giang (dưới Hà Riêu chừng 7km) đã từng có tên trong bộ địa dư *Đại Nam Nhất Thống Chí* viết thời Tự Đức, xấp xỉ khoảng năm 1870⁽¹⁾. Nhưng Hà Nhung, Hà Riêu, Hà Nhe... đã cùng chung lưng ở đây, dọc bên bờ sông Côn, là nơi mà tộc người Bhanar đã dựng làng lâu đời. Địa danh, tên gọi theo ngữ âm Bhanar, trong dân gian còn giữ gọi đến bây giờ.

Hà Rêu là viết theo tên chữ cho có nghĩa theo âm Hán Việt, đọc là Đài Thủy. Nhưng người đời vẫn gọi nó là Hà Riêu. Lúc trước chợ nằm ở bên kia sông, dưới chân Hòn Kho thuộc Tiên An. Hòn Kho xưa là “Nam Trại”, nơi chứa quân lương của nghĩa binh Mai Xuân Thưởng thời Cần Vương kháng Pháp. Vì chợ nằm bên bờ sông, nên lớp xưa ở địa phương còn gọi nó là Chợ Rù Rì. Chợ sau dời qua bờ Nam sông Côn, thuộc xóm Tiên Bình của thôn Tiên Thuận. Phiên nhóm vào các ngày mồng 1, 11, 21, mồng 4, 14, 24 và 30 mỗi tháng. Nay Chợ Hà Riêu của Tiên Thuận nằm ngay trên trục đường 637, từ ngã ba Vườn Xoài (Cầu 16) quốc lộ 19 đi lên Vĩnh Thạnh, Vĩnh Sơn.

Tên gọi “Tiên Thuận”, đất đã có mặt từ lâu, tên được đặt vào năm Minh Mệnh thứ 5 (1824). Vốn tên cũ từ thời Gia Long trở về trước, nó là ấp Tiên Phong Nhuệ Nhất thuộc thôn Trường An Tây của Thuộc Thời Hòa, huyện Tuy Viễn. Theo *Địa Bạ Triều Nguyễn* thì sau nó gộp chung cùng với ấp Tây Sơn Nhất của thôn Tây Sơn. Qua đến triều Tự Đức, đọc trong *Đại Nam Nhất Thống Chí* cũng thấy nhắc đến địa danh thôn Tiên Thuận trong mục nói về núi Thuận Ninh⁽²⁾.

(1) Tr 50 Nhất Thống Chí Tập III

(2) Tr 22 Nhất Thống Chí Tập III

Tiên Thuận nằm ở phía Tây thôn Thuận Ninh, cách nhau bởi hòn Bạc Má, trên núi có đèo Bò Bò. Đầu thế kỷ trước, đường qua lại giữa Thuận Ninh và Tiên Thuận đèo dốc hiểm trở, đầy dã thú... ít ai dám đi. Ngay như bây giờ cũng chẳng mấy ai qua lại. Nhưng hồi ấy có một người ở bên xóm Tiên An của Tiên Thuận đã vượt đèo Bò Bò qua Thuận Ninh đập đập, vỡ ruộng. Đập được mang tên của ông, gọi là Đập Mười Hổ. Những người ra công chung tay đập đập, cứ gánh mỗi gánh đất đi qua, được ông xia tiền trả liền ngay trên bờ đập. Đập sớm hoàn thành, đã kịp thời tưới cho mấy mẫu ruộng mới vỡ hoang. Thương hải biến vi tang điền. Hiện nay đập đã nằm trong lòng hồ Thuận Ninh.

Tiên Thuận trước đây thuộc xã Bình Giang, đến năm 1987 Bình Giang tách ra làm 2 xã thì Tiên Thuận thuộc xã Tây Thuận. Xưa Tiên Thuận có 6 Xóm, tên gọi đều khởi đầu bằng chữ Tiên. Chữ phía sau của tên các xóm, đem ghép chúng lại với nhau thành một câu thể hiện nguyện vọng sống yên bình của người dân nơi đây: “An Hòa Thái Bình Thạnh Trị”. Danh xưng các xóm Tiên An, Tiên Hòa (ở Bắc sông Côn, mới đây đã nhập lên xã Vĩnh Hòa, huyện Vĩnh Thạnh), cùng với Tiên Thái, Tiên Bình, Tiên Thạnh, Tiên Trị, chúng đã mang hồn chữ nghĩa của một vùng đất sơn lam khí chương, cư dân xưa sống chung đặng, lẫn lộn với tộc người thiểu số.

Ở Bình Định hiện nay, có một câu ca xưa đã trở thành phương dao. Xét lại câu ca thấy chắc một điều, nơi phát tích của câu ca là nơi có suối Từ Bi. Suối Từ Bi ở chính ngay vùng đất mà dưới nước có Bến Hà Riêu, trên bờ có Chợ Hà Riêu, nơi có người hữu tình nghe tiếng chim kêu ở dưới suối mà ngâm ngùi thay cho lòng người đã đổi dời nhân nghĩa:

*Củ lang Đông Phó
Đỗ phộng Hà Nhung
Chàng bòn thiếp mót đồ chung một gùi
Chẳng qua duyên nợ sứt sùi
Chàng giận chàng đá cái gùi lăn đi
Chim kêu dưới suối Từ Bi
Nghĩa nhơn còn bỏ huống chi cái gùi.*

Không những vậy, có một câu đối ở ngôi Miếu xóm Tiên Thạnh xưa, nó đã nói rõ hơn cái hồn chữ nghĩa của người xưa ở vùng đất này. Cách nay chừng 30 năm, cụ Trương Bửu (Sáu Sĩ) là người địa phương có tuổi, còn nhớ được câu đối của Miếu, người cho chữ trăm năm trước là một vị túc nho quê Phong An – Phù Cát, lấy vợ người Hà Riêu:

*左接嶠山興武袂
右迎苔水闡文郎
Tả tiếp Da sơn hưng Võ phục⁽³⁾
Hữu nghênh Đài thủy xiển Văn lang⁽⁴⁾*

Tạm hiểu ý nghĩa:

***Bên trái hòn Giồng Da tiếp liền, dấy lên trách nhiệm con nhà Võ,
Phía phải bến Hà Riêu nghênh đón, trái rộng tâm tình dải đất Văn.***

Tiểu là Miểu Tiên Thanh bây giờ không còn, nó đã đổ nát từ thời tiêu thổ kháng chiến. Cái hồn chữ nghĩa đã không còn để hun đúc nét sống con nhà Võ mang đậm tính Văn của người Tây Sơn – Bình Định. Ngày xưa những cô gái ở Chợ Hà Riêu đã tiếp nhận được cái hồn này trong ứng xử. Dù chưa nên danh gì, chưa nên công trạng gì với nước nhà, nhưng ít ra họ đã có hành vi gọi là để tiếng lại đời sau, cách hành xử của Gái núi đồi heo hút, đất hẹp người thưa...

Trai khôn tìm vợ chợ đông

Gái khôn tìm chồng giữa chốn ba quân

Chợ là nơi trao đổi hàng hóa, miếng ăn, thức uống... Cũng là nơi mà người con gái ra bên ngoài thể hiện nét khéo léo, đảm đang. Chợ Hà Riêu mang nặng dấu ấn tên vùng đất của tộc người thiểu số, nhưng vào thế kỷ trước gái Hà Riêu ra chợ, ngoài sự khéo léo, đảm đang, có cô đã thể hiện sự ứng xử không thiếu tính Văn với kẻ hợm hĩnh, có cô tỏ bày thân thủ đầy chất Võ với kẻ sàm sỡ, làm xằng.

Người địa phương xưa thường kể lại cho nhau nghe chuyện Bà Phỉ và Bà Bảy Trợ ở chợ Hà Riêu.

- Trong một phiên chợ Tết, có người vùng dưới lên đây bán tranh Tứ bình, câu đối Tết

(3) **Phục** [袂] nghĩa là gánh nặng, trách nhiệm. (Tự Điển Hán Việt - Hán Ngữ Cổ Đại Và Hiện Đại của Trần Văn Chánh - Nxb Từ Điển Bách Khoa 2012).

(4) **Lang** [郎]: nghĩa của nó là một chức quan, cách xưng hô vợ gọi chồng... Theo chiết tự thì Lang có bên trái là chữ Lương [良], nghĩa là hoàn thiện, hoàn hảo; bên phải là bộ Ấp [阝], chỉ cho một vùng đất đã khai hoang, vỡ hóa, đã thuần dưỡng. Trọn nghĩa, Lang là vùng đất đã có con người, có sự sống, có tổ chức xã hội...

viết bằng chữ Hán. Chủ hàng tranh là một anh chàng kênh kiệu, thường ra về ta đây là người bán “chữ thánh hiền”. Hôm nọ, thấy một cô gái trẻ cứ sẫm soi hồi lâu từng bức tranh, lẩm nhẩm đọc các chữ đại tự, các câu đối, anh hàng tranh ngửa miệng hát hàm:

- Hứ! Đàn bà con gái mà cũng bày đặt võ vẽ chữ nghĩa? Cô mà đọc được tám nào cho lấy tám đấy, không tính tiền.

- Thiệt hông. Có bà con ở đây làm chứng nghen.

Thế rồi cô gái đọc to từng chữ, đọc xong tám nào cuốn lấy tám đấy bỏ vô bầu. Anh hàng tranh lờ đại miệng, đành đứng như trời trồng.

Lấy đã sạch hàng của anh hàng tranh, cô gái từ tốn:

- Từ rày về sau đừng khinh thị đàn bà con gái, đừng cho ở đây là đất “chó ăn đá gà ăn muối”, đừng khinh dân ở đây thiếu chữ nghĩa nghen!

Xong cô gái trả lại hàng cho anh hàng tranh, lẳng lặng quay bầu đi.

Anh hàng tranh đâu có biết cô gái ấy là con ông Phó Vị ở Tiên An, cô từ nhỏ đã nổi tiếng văn hay chữ tốt, biết ngâm nga, biết chơi tới mấy loại đàn, bà con chòm xóm thường nhờ đỡ viết văn tự... Sau bà lấy chồng họ Võ cùng làng, sinh con làm Hương Mục. Cháu nội của Bà hiện ở Đồng Phó – Thượng Giang.

Đó là chuyện văn tài của Bà Phi. Còn chuyện Bà Bảy Trọ lại liên quan tới võ nghệ.

- Một dạo, có gánh hát bội ở vùng dưới lên đây dựng rạp. Tới hát, sáng ra gặp phiên, đào kép xúm nhau cùng dạo chợ. Ngắm thỏa thuê cảnh chợ quê. Thấy lắm gái Hà Riêu cô nào cô ấy cũng tươi như hoa, hơ hớ tuổi xuân, anh kép chính bỗng nổi máu dê xồm, ngứa tay sờ bậy một cô giữa chợ. Nhưng nhanh như chớp, tay anh kép đã không chạm được tới ngực cô gái, mà còn bị cô gái trẻ cho ăn liền một quyền sái quai hàm. Tới, gánh đành phải nghỉ hát.

Đào kép hỏi thăm mới rõ ra cô gái đó là con thứ Bảy của ông Mười Hồ, họ Hồ ở Tiên An. Chính là người đã đập đập, vỡ ruộng bên Thuận Ninh. Mấy chị em gái trong nhà đều mang tuyệt kỹ võ thuật trong mình.

Chuyện xảy ra ở chợ Hà Riêu, tiếng đồn con gái Mười Hồ vang xa. Một cô gái đất An Thái nghe tiếng, thẳng đai nai nịt cỡi ngựa lên, tìm đến nhà của ông Mười Hồ bên Tiên An xin đổi chứng đòan thể. Lần này cô con gái thứ Tám trong gia đình ra mặt ứng phó. Chỉ với một đòan nghịch Lân cước, cô gái An Thái đã bị đá bay ra góc sân. Từ đấy đào kép các đòan hát bội bán tin với nhau, lên đây không ai dám làm xằng làm bậy.

Ông Mười Hồ rất đông con, con sinh tới thứ Bảy lại. Nhưng chỉ 2 chị em Bà thứ 7 (Bà Bảy Trọ) và thứ 8 (Bà Tám Vĩ) là ai cũng e dè, tránh đụng chạm. Môn sinh học võ Mười Hồ như Hương kiếm Võ Nhuận, Chiêu Quán Âm (Nguyễn Bài)... cũng phải kiêng nể hai Bà. Võ sư Hồ Ngạnh năm lên Tiên Bình tá túc nhà Giáo Hòa, cũng có qua Tiên An đổi chứng, thụ giáo đòan thể của Mười Hồ. Cháu Nội Mười Hồ và con cháu của bà thứ Bảy hiện giờ ở Đồng Phó. Con cháu của Bà thứ Tám hiện ở dưới Phú Phong.

Hà Riêu, một vùng đất heo hút núi đồi, đất hẹp người thưa, nhưng xưa nó đâu thiếu những cô gái có văn tài, biết thuật cầm roi đi quyền. Vì ít ra nó đã có sẵn trong mình dấu tích của « nét xưa ».

